

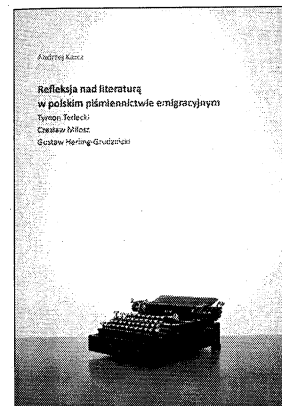
– Nagroda im. Władzy Majewskiej za najlepszą książkę roku 2017 dotyczącą literatury emigracyjnej przypadła zbiorowi esejów *W rejonach mroku* Jacka Hajduka (Wojnowice 2017). Składa się na nią 30 szkiców literackich powiązanych w całość czytanych na wiele sposobów jednym utworem *Dziennikiem pisanym nocą* Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. Autor próbuje dowieść, a czyni to z dużą znajomością rzeczy, że literatura polska, ani krajowa ani emigracyjna, nie wydała „utworu który by dorównał Herlinga-Grudzińskiego »portretowi epoki z autoportretem w rogu wielkiego obrazu« albo go przewyższył”. Z przekonaniem Autora można, co oczywiste, dyskutować, ale jego podróże w czasie, znajomość literatury nie tylko polskiej, ale włoskiej i rosyjskiej imponują czytelnikowi. A z jaką swobodą porusza się Hajduk po starożytnym Rzymie i Rzymie współczesnym. Czytelnik nie zawsze musi się zgadzać z wywodami Autora, ale zachowuje podziw i wdzięczność za tyle odczytań znakomitego pisarstwa Herlinga-Grudzińskiego, i czasem powtarza za Hajdukiem że „sile jego pióra zawdzięczamy wielowymiarowy i wielopoziomowy, wyrazisty i zniuansowany obraz człowieka »wieku ideologii«. A nie można zapominać, że »Dziennik pisany nocą« jest przecież tylko jedną z wielu odsłon Herlingowego Dzieła”. Jacek Hajduk jest filologiem klasycznym, tłumaczem, eseistą, prozaikiem, pracownikiem naukowym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Napisał wiele szkiców naukowych i literackich oraz kilka książek, m.in. *Pliniusz Młodszy* (2012), *Fantazje mimowolnego podróżnika* (2016). Mieszka w Krakowie.

Wręczenie nagród odbędzie się w maju 2019 w Warszawie podczas 10. WTK.

Zarząd Związku Pisarzy pragnie przy tej okazji podziękować Jurorom za ich ofiarną pracę w obradach Jury ZPPnO, zgłaszaniu kandydatów, uczestnictwie w uroczystościach wręczenia dyplomów. Szczególnie serdeczne wyrazy wdzięczności kierujemy do Pani Profesor Beaty Dorosz i Pani Dr Niny Taylor-Terleckiej, które prawie 10 lat zasiadały w zespole jurorów naszej nagrody. Niestety, inne obowiązki zmusiły je do opuszczenia komitetu. Obu Paniom bardzo dziękujemy.

Zarząd ZPPnO

RECENZJE I OMÓWIENIA

Marcin LUTOMIERSKI (Polska)
Terlecki, Miłosz i Herling-Grudziński o literaturze

Zjawisko polskiej krytyki literackiej uprawianej przez tzw. emigrację wojenną było niejednorodne i rozproszone, więc chyba dlatego jego badanie nie jest zbyt popularne. Sporadycznie ukazują się jednak obszerne opracowania na ten temat. W roku 2013 r. Rafał Moczko opublikował rozprawę „*Omawiacze, laurkodawcy, publicyści i krytycy. Krytyka literacka na łamach „Wiadomości” w latach 1946–1956*”. Z kolei w wydanej w 2017 r. książce *Refleksja nad literaturą*

w *polskim piśmiennictwie emigracyjnym* Andrzej Karcz wybrał do analizy krytycznoliteracki dorobek trzech osobistości w świecie szeroko rozumianej literatury polskiej na obczyźnie. Przedmiotem badań są tutaj wypowiedzi zawodowego krytyka literackiego i teatralnego Tymona Terleckiego, poety Czesława Miłosza i pisarza Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. To interesujące zestawienie niezwykle płodnych autorów, którzy inicjowali dyskusje o polskiej literaturze w kraju i na emigracji. Należy jednak zaznaczyć, że Miłosz nie należał do emigracji niepodległościowej o rodowodzie wojennym, którą współtworzyli m.in. dwaj pozostali autorzy, i nie utożsamiał się z nią.

Tymon Terlecki jest przedstawiony w książce jako krytyk tradycjonalista, którego inspirowały takie nurty w badaniach i krytyce literackiej, jak: personalizm, biografizm, psychologizm.

Jednak – stwierdza Karcz – tradycyjne podejście do literatury nie przeskodziło Terleckiemu-krytykowi w formułowaniu śmiałych i trafnych ocen twórczości pisarzy współczesnych, krajowych i emigracyjnych. Potrafił on zwłaszcza rozpoznać talent poetów i wyrazić opinie nie zawsze popularne – które w wielu przypadkach wytrzymały próbę czasu (s. 113).

Natomiast krytykę literacką przyszłego noblisty autor monografii podsumowuje następująco:

Wypowiedzi krytyczne Miłosza, nawet te wyważone, zawsze były zabarwione emocjonalnością. Być może przejawiała się ona najbardziej w pewnej metaforyczności sformułowań oraz w zastosowaniu wyrażen potocznych. Jak przystało na poetę, Miłosz posługiwał się językiem niestroniącym od przenośni i czynił to także w prozie dyskursywnej (s. 226).

Ponadto autor *Zniewolonego umysłu* traktował literaturę na zasadzie związku twórczości z życiem pisarza, z jego postawą, a także z epoką.

Rozdział książki poświęcony sądom o literaturze sformułowanym przez Gustawa Herlinga-Grudzińskiego jest w mojej ocenie najbardziej odkrywczy. Badacz przypomina, że Herling-Grudziński nie tylko jako pisarz, ale i krytyk zajmował się problematyką wojennych doświadczeń człowieka, cierpienia i masowej śmierci. Autor *Innego świata* wciąż powracał do zagadnienia: człowiek wobec totalitaryzmów XX wieku. Wypowiadając się o twórczości krajowej i emigracyjnej, Herling-Grudziński używał czasem mocnych słów, co potwierdzają choćby następujące zdania o powieści *Rzeczywistość* Jerzego Putramenta:

Rzeczywistość jest ciekawa dopóty, dopóki nie zaczyna się jej czytać. Dawno już nie spotkałem książki równie wyzywającej i prostackiej pod względem artystycznym. Nie chce się prawie wierzyć, że ten prymitywny tasiemiec wypełził spod pióra pisarza i krytyka tak inteligentnego, jakim był swego czasu Putrament” (s. 320).

Andrzej Karcz podkreśla też

wielostronność i dalekosiężność tej powstałej w trudnych warunkach emigracyjnych refleksji, poświęconej nie tylko literaturze jako sztuce słowa, ale zaangażowanej także w problemy powojennej historii i polityki, komunizmu i spraw sowieckich, wolności człowieka, moralnej odpowiedzialności intelektualistów i powinności pisarzy (s. 356–357).

Niezależnie od poglądów literackich i społeczno-politycznych tych autorów ich działalność krytycznoliteracką badacz nazywa wielkim zjawiskiem, które towarzyszyło literaturze polskiej (emigracyjnej i krajowej) w jej trudnym okresie powojennym.

Lektura monografii dowodzi, że jej autor pracował na niezwykle bogatym, zróżnicowanym i rozproszonym materiale źródłowym, jak: recenzje książek, felietony, artykuły, szkice, eseje, rozprawy naukowe, książki, przedmowy, listy, a także wypowiedzi ustne – wykłady, rozmowy, wywiady oraz audycje radiowe. Karcz zajął się dorobkiem oryginalnym, wartościowym i nieskrępowanym cenzurą polityczną, pokazując zarówno miejsca wspólne, jak też różnice i oryginalność ich

wypowiedzi. Dobór źródeł był interesujący, a rozważania o nich bardzo uporządkowane i klarowne.

Można jednak mieć pewne zastrzeżenia do omawianej książki. Otóż, dyskusyjne są zróżnicowane ramy czasowe analizowanych publikacji: inne dla każdego autora (choć badacz sygnalizuje to już na początku, ale argumentacja nie wydaje się przekonująca). Ponadto, w rozdziale o Terleckim autor nie docenił roli tradycji romantycznej w rozważaniach krytyka, który nader często *explicite* i *implicite* odnosił się do dorobku Wielkiej Emigracji. Jednym z ważniejszych wątków jego rozważań jest rola twórczości romantyków w wyznaczaniu celów i zadań współczesnej literatury emigracyjnej. Oto np. sześć lat po zakończeniu wojny Tymon Terlecki postawił diagnozę, że literatura na emigracji nie uwierzyła w swoją własną rację istnienia, nie zrozumiała sensu emigracji, nie ogarnęła wyobraźnią i uczuciem jej patosu, przeznaczenia i konieczności historycznej (*Literatura na emigracji*, „Wiadomości” 1951, nr 47). Znany publicysta wymagał tym samym, żeby piśmiennictwo na obczyźnie było zaangażowane, a jako wzór dał postawę Adama Mickiewicza. Poeta bowiem mógł wrócić do kraju, gdyż – praktycznie rzecz biorąc – był mniej „skompromitowany” niż każdy żołnierz Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w 1945 r. Terlecki podkreślał fakt, że Mickiewicz został na emigracji z całą świadomością wyboru i „zadziwiającym jasnowiedzeniem instynktu”. W innym znanym tekście (*Literatura a polityka*, „Wiadomości” 1947, nr 22) wymienił autora *Dziadów* wśród tych postaci, które znosiły przeciwstawność, a nawet wrogość literatury i polityki, oraz sprawiały, że literatura stała się działaniem politycznym. Podobnych przykładów odniesień do romantyzmu (nie tylko w Mickiewiczowskim „wydaniu”) można by wskazać bardzo wiele.

Mimo powyższych – nie tak bardzo istotnych zastrzeżeń – pragnę podkreślić, że publikacja *Refleksja nad literaturą emigracyjną* jest ważnym głosem o polskiej krytyce literackiej na obczyźnie w latach 1939–1990, która niezbyt często była poddawana analizie naukowej. Poza tym książka została napisana bardzo rzeczowo i klarownie, co z pewnością ucieszy kolejnych badaczy tego złożonego i wymagającego dalszych dociekań zagadnienia.

Marcin Lutomiński

Andrzej Karcz, *Refleksja nad literaturą emigracyjną w polskim piśmiennictwie emigracyjnym*. Tymon Terlecki, Czesław Miłosz, Gustaw Herling-Grudziński, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2017, 446 s.

Copyright @ by Union of Polish Writers Abroad
Adres Redakcji: 238-246 King Street, London W6 0RF, England

ISSN 0266-4399

Komitet Redakcyjny

Katarzyna BZOWSKA-BUDD – sekretarz redakcji

Wojciech KLAS

Bonifacy MIAZEK

Krzysztof ROWIŃSKI

Regina WASIAK-TAYLOR – redaktor naczelny

Współpraca: Andrzej Maria BORKOWSKI

Anna Maria MICKIEWICZ

Alexa NEWSOME

Anna WALLEES

Adiustacja: Magdalena HORNING

Recenzenci:

prof. dr hab. Jolanta CHWASTYK-KOWALCZYK

dr hab. Ewa Lidia DANOWSKA

Następny numer Pamiętnika Literackiego, tom LVII ukaże się w czerwcu 2019 r. Autorów prosimy o nadsyłanie prac na CD w systemie Microsoft Word na adres redakcji (podany wyżej) lub drogą elektroniczną na adres: redakcja@zppno.org

Pamiętnik Literacki jest do nabycia w Księgarni Macierzy Szkolnej 236-248 King Street, London W6 0RF; księgarni „Veritas” 63 Jeddo Road, London W12 9EE oraz w siedzibie redakcji pisma; w Polsce: w Księgarni im. Bolesława Prusa, Krakowskie Przedmieście 7, 00-068 Warszawa, tel. (00-48-22) 826 1835, w Księgarni Multibook, ul. Dymińska 4, 01-519 Warszawa tel. (00-48-22) 424 3736 oraz w Księgarni Akademickiej, ul. Św. Anny 6, 31-008 Kraków, tel. (00-48-12) 422 1033.

Cena pojedynczego egzemplarza £11.00 wraz z przesyłką.

Wszelkie prawa przedruku i przekładu zastrzeżone.

PAMIĘTNIK LITERACKI

Tom LVI

Projekt okładki
Tadeusz TERLECKI

Grafiki
Ewa GARGULIŃSKA

Wydawca

Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie

GRUDZIEŃ 2018
LONDYN